

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA O'ZBEKISTON TARIXI DARSLARINI O'QITISHDA ARXIV MANBALARIDAN FOYDALANISH METODIKASI

Chirchiq davlat pedagogika unversiteti

Tarix yo'nalishi 2-bosqich magistranti

Yoriqulov Alisher Sohijon o'g'li

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada umumta'lim maktablarida O'zbekiston tarixi darslarini o'qitishda arxiv manbalaridan foydalanish metodikasining nazariy va amaliy asoslari tahlil qilingan. Tarixiy hujjatlar va arxiv materiallaridan foydalanishning o'quvchilarda tarixiy tafakkur, tanqidiy fikrlash hamda manbalar bilan ishlash kompetensiyalarini shakllantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, tarix ta'limida arxiv manbalarini qo'llashning didaktik imkoniyatlari, zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan integratsiyasi va o'qitish samaradorligini oshirishdagi roli ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari arxiv hujjatlaridan foydalanish tarix ta'limining sifatini oshirish, o'quvchilarning mustaqil izlanish faoliyatini rivojlantirish va tarixiy voqealarga nisbatan xolis yondashuvni shakllantirishga xizmat qilishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: arxiv manbalari, O'zbekiston tarixi, tarix ta'limi, umumta'lim maktablari, tarixiy tafakkur, tarixiy hujjatlar, o'qitish metodikasi, kompetensiyaviy yondashuv, pedagogik texnologiyalar, manbashunoslik.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются теоретические и практические основы методики использования архивных источников при преподавании истории Узбекистана в общеобразовательных школах. Проанализировано значение архивных материалов и исторических документов в формировании исторического мышления, критического анализа и навыков работы с историческими источниками у учащихся. Особое внимание уделено дидактическим возможностям использования архивных источников, их интеграции с современными педагогическими технологиями и роли в повышении эффективности преподавания истории. Результаты исследования показывают, что применение архивных документов способствует повышению качества исторического образования, развитию самостоятельной исследовательской деятельности учащихся и формированию объективного подхода к историческим событиям.

Ключевые слова: архивные источники, история Узбекистана, историческое образование, общеобразовательные школы, историческое мышление, исторические документы, методика преподавания, компетентностный подход, педагогические технологии, источниковедение.

ANNOTATION

This article examines the theoretical and practical foundations of the methodology for using archival sources in teaching the History of Uzbekistan in general secondary schools. The significance of archival materials and historical documents in developing students' historical thinking, critical analysis, and source-based competencies is analyzed. Particular attention is paid to the didactic potential of archival sources, their integration with modern pedagogical technologies, and their role in improving the effectiveness of history education. The findings indicate that the use of archival documents contributes to enhancing the quality of historical education, developing students' independent research activities, and fostering objective interpretation of historical events.

Keywords: archival sources, History of Uzbekistan, history education, general secondary schools, historical thinking, historical documents, teaching methodology, competency-based approach, pedagogical technologies, source studies.

Tarix ta'limi jamiyatning tarixiy xotirasini shakllantirish, milliy o'zlikni anglashni rivojlantirish hamda yosh avlodda fuqarolik pozitsiyasi va tarixiy tafakkurni shakllantirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim tizimida tarix fanini o'qitish jarayoniga qo'yilayotgan talablar tobora murakkablashib bormoqda. Endilikda tarixiy bilimlarni o'quvchilarga tayyor holatda yetkazish yetarli emas, aksincha ularda tarixiy hodisalarni mustaqil tahlil qilish, manbalar bilan ishlash, tarixiy jarayonlarga xolis baho berish va ilmiy xulosalar chiqarish kompetensiyalarini shakllantirish zarurati ortib bormoqda. Shu nuqtayi nazardan umumta'lim maktablarida O'zbekiston tarixi darslarini o'qitishda arxiv manbalaridan foydalanish metodikasi tarix ta'limining dolzarb ilmiy-amaliy yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Tarixiy bilimlarning shakllanishi va rivojlanishi manbalar bilan uzviy bog'liq hisoblanadi. Tarix fanining o'ziga xos jihati shundaki, unda o'rganilayotgan voqea va hodisalarni bevosita kuzatish imkoniyati mavjud emas. Tarixiy bilimlar faqat tarixiy manbalar orqali tiklanadi va izohlanadi. Shu sababli tarixiy manbalar tarix fanining empirik asosini tashkil etadi. Tarixiy manbalar ichida arxiv hujjatlari alohida o'rin egallaydi, chunki ular tarixiy voqelikni bevosita aks ettiruvchi birlamchi manbalar hisoblanadi.

Arxiv hujjatlari ma'lum tarixiy davrning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy jarayonlarini yorituvchi hujjatlar majmui bo'lib, ular tarixiy voqealarni o'rganishda yuqori darajadagi ishonchlilikka ega. Mazkur hujjatlardan tarix ta'limida foydalanish o'quvchilarga tarixiy jarayonlarni darsliklarda berilgan umumlashtirilgan ma'lumotlar asosida emas, balki tarixiy dalillar orqali anglash imkoniyatini yaratadi. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan keyin tarix fanini o'qitishda milliy tarixni xolis o'rganish masalasi ustuvor yo'nalishlardan biriga aylandi. Tarixiy haqiqatni

tiklash, milliy merosni qayta baholash hamda ilgari yopiq bo'lgan arxiv fondlarini ilmiy muomalaga kiritish tarix ta'limining mazmuniga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Natijada tarix fanini o'qitishda manbaviy yondashuvning ahamiyati ortib bordi.

Tarix darslarida arxiv manbalaridan foydalanish metodikasining nazariy asoslari tarixiy bilish nazariyasi, konstruktivistik yondashuv, kompetensiyaviy ta'lim konsepsiyasi va tanqidiy fikrlash nazariyalari bilan bog'liq hisoblanadi. Mazkur nazariyalar o'quvchilarning bilimlarni faol ravishda shakllantirishini, tarixiy voqealarni tahlil qilishini hamda tarixiy manbalarni tanqidiy baholashini nazarda tutadi. Konstruktivistik ta'lim nazariyasiga ko'ra, bilim tayyor shaklda o'zlashtirilmaydi, balki o'quvchining faol bilish jarayonida shakllanadi. Tarixiy hujjatlar bilan ishlash aynan shu jarayonni ta'minlaydi. O'quvchi tarixiy manbalarni o'rganish orqali mavjud ma'lumotlarni tahlil qiladi, yangi bilim hosil qiladi va tarixiy voqealarga nisbatan o'z munosabatini shakllantiradi.

Tarix ta'limida arxiv hujjatlaridan foydalanishning asosiy maqsadlaridan biri o'quvchilarda tarixiy tafakkurni rivojlantirish hisoblanadi. Tarixiy tafakkur tarixiy jarayonlarni sabab-oqibat bog'liqligida tushunish, voqealarni vaqt va makon nuqtayi nazaridan baholash hamda tarixiy hodisalarga xolis yondashish qobiliyatlarini o'z ichiga oladi. Arxiv manbalari bilan ishlash o'quvchilarning aynan shu kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Tarixiy tafakkurning shakllanishida tarixiy manbalarni qiyosiy tahlil qilish muhim ahamiyatga ega. O'quvchi bir voqeaga oid turli hujjatlarni taqqoslash orqali tarixiy voqelikning murakkabligini tushunadi. Masalan, Turkiston general-gubernatorligi davriga oid rasmiy hujjatlar bilan mahalliy ziyolilar qarashlarini taqqoslash o'quvchilarga tarixiy hodisalarning turli talqinlarini anglash imkonini beradi.

Tarix darslarida arxiv materiallaridan foydalanishning samaradorligi, avvalo, o'quvchilarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarining rivojlanishida namoyon bo'ladi. O'quvchilar tarixiy hujjatlar bilan ishlash jarayonida ma'lumotlarni izlaydi, tahlil qiladi va xulosalar chiqaradi. Bu esa ularning intellektual faolligini oshiradi.

Tanqidiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirish zamonaviy ta'limning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Tarixiy hujjatlar bilan ishlash o'quvchilarda manbalarni baholash, dalillarni tekshirish va tarixiy voqealarga nisbatan xolis munosabat bildirish ko'nikmalarini shakllantiradi. Bu esa tarix fanini o'rganishda ilmiy yondashuvni qaror toptiradi. Tarixiy manbalar bilan ishlash metodikasi bir necha bosqichlarni o'z ichiga oladi. Birinchi bosqichda manbaning turi, muallifi, yaratilgan davri va tarixiy konteksti aniqlanadi. Ikkinchi bosqichda manbaning mazmuni tahlil qilinadi. Uchinchi bosqichda esa manbalar qiyoslanib, umumiy xulosalar chiqariladi. Mazkur yondashuv o'quvchilarda tarixiy hujjatlar bilan ishlash madaniyatini shakllantiradi. Tarix darslarida arxiv materiallaridan foydalanishning samarali usullaridan biri muammoli ta'lim texnologiyasidir. Muammoli vaziyatlar yaratish orqali o'quvchilar tarixiy

hujjatlar asosida muayyan savollarga javob izlaydi. Masalan, “Mustamlakachilik siyosati mahalliy aholining ijtimoiy hayotiga qanday ta’sir ko’rsatgan?” kabi savollar asosida tarixiy hujjatlar tahlil qilinishi mumkin.

Loyiha metodi ham tarixiy manbalar bilan ishlash samaradorligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. O’quvchilarga ma’lum tarixiy davr yoki hodisa bo’yicha arxiv materiallarini o’rganish va tadqiqot loyihasi tayyorlash topshirilishi mumkin. Bunday faoliyat mustaqil izlanish ko’nikmalarini rivojlantiradi. Kompetensiyaviy yondashuv nuqtayi nazaridan tarixiy manbalar bilan ishlash nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog’laydi. O’quvchilar axborotlarni izlash, tahlil qilish, umumlashtirish va taqdim etish kompetensiyalarini egallaydi. Mazkur ko’nikmalar zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun muhim ahamiyatga ega.

Tarix ta’limida arxiv manbalaridan foydalanishning didaktik imkoniyatlari juda keng. Avvalo, tarixiy hujjatlar o’quvchilarda tarix faniga bo’lgan qiziqishni oshiradi. Tarixiy voqealarni real hujjatlar asosida o’rganish tarix fanining jonli va qiziqarli qabul qilinishiga yordam beradi. Shuningdek, tarixiy manbalar bilan ishlash o’quvchilarda tadqiqotchilik kompetensiyalarini shakllantiradi. Tadqiqotchilik faoliyati muammoni aniqlash, ma’lumot to’plash, tahlil qilish va natijalarni umumlashtirish jarayonlarini o’z ichiga oladi. Tarixiy hujjatlar bilan ishlash aynan shu bosqichlarni amalda bajarishga yordam beradi.

Tarixiy empatiyaning rivojlanishi ham arxiv materiallaridan foydalanishning muhim natijalaridan biridir. Tarixiy empatiya o’tmishda yashagan insonlarning qarashlari va qarorlarini o’sha davr sharoiti asosida tushunishni anglatadi. Tarixiy hujjatlar bilan ishlash o’quvchilarga tarixiy shaxslarning dunyoqarashini chuqurroq anglash imkonini beradi. Raqamli texnologiyalar rivojlanishi tarixiy manbalardan foydalanish metodikasini takomillashtirmoqda. Elektron arxivlar, virtual ko’rgazmalar va raqamlashtirilgan hujjatlar tarixiy materiallardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Bu esa tarix darslarini interaktiv shaklda tashkil etish imkonini beradi. Elektron arxivlardan foydalanishning afzalliklari sifatida vaqt tejalishi, tarixiy hujjatlarga tezkor kirish imkoniyati va ko’proq materiallardan foydalanish imkoniyatlarini ko’rsatish mumkin. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar vizual ta’lim elementlarini kengaytiradi.

Biroq tarix ta’limida arxiv manbalaridan foydalanishda ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, o’qituvchilarning metodik tayyorgarligi yetarli emasligi, arxiv hujjatlarining murakkabligi va texnik vositalarning cheklanganligi tarixiy manbalardan foydalanish samaradorligiga salbiy ta’sir ko’rsatishi mumkin. Shu sababli tarix o’qituvchilarining kasbiy malakasini oshirish, tarixiy manbalar bilan ishlash bo’yicha maxsus metodik qo’llanmalar yaratish va ta’lim muassasalari bilan arxiv tashkilotlari o’rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish muhim hisoblanadi.

Tarixiy manbalar bilan ishlash o'quvchilarda fuqarolik pozitsiyasi va tarixiy xotirani shakllantirishga ham xizmat qiladi. Tarixiy jarayonlarni chuqur tushungan shaxs jamiyatdagi voqelikka ongli munosabat bildiradi va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishga intiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, umumta'lim maktablarida O'zbekiston tarixi darslarini o'qitishda arxiv manbalaridan foydalanish metodikasi tarix ta'limining samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik yondashuv hisoblanadi. Arxiv hujjatlari asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarning tarixiy bilimlarni chuqur va ongli o'zlashtirishiga, tarixiy voqea-hodisalarni ilmiy asosda tahlil qilishiga hamda tarixiy tafakkur va tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirishga imkon yaratadi. Tarixiy manbalar bilan ishlash orqali o'quvchilar mustaqil izlanish olib borish, dalillarni qiyoslash, axborotlarni tahlil qilish va asoslangan xulosalar chiqarish ko'nikmalarini egallaydi.

Shuningdek, arxiv manbalaridan foydalanish kompetensiyaviy yondashuv talablarini amalda ro'yobga chiqarishga xizmat qilib, nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog'laydi. Bu esa o'quvchilarning tadqiqotchilik salohiyatini rivojlantirish, tarixiy xotira va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish hamda tarix faniga bo'lgan qiziqishni oshirishda muhim omil hisoblanadi. Ayniqsa, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va elektron arxiv resurslari bilan uyg'unlashgan holda tarixiy manbalardan foydalanish tarix ta'limining sifatini yangi bosqichga olib chiqish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016. – 240 b.
2. Ishmuhamedov R.J., Yo'ldoshev M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Nihol, 2017. – 279 b.
3. Toshpo'latov Y., Xasanov B. Tarix o'qitish metodikasi: nazariya va amaliyot. – Toshkent: O'qituvchi, 2018. – 310 b.
4. Rajabov Q. Tarixiy manbashunoslik asoslari. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2019. – 256 b.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Arxiv ishi va hujjatshunoslikka oid me'yoriy hujjatlar to'plami. – Toshkent: Adolat, 2020. – 184 b.